

ФІЛОЛОГІЯ

УДК 821.161.2

РОМАН І. РОЗДОБУДЬКО «ГУДЗИК»: СПЕЦИФІКА РЕЖИСЕРСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В. ТИХОГО

Д.О. Безносенко, О.В. Пуніна

Анотація. У статті розглядається роман Ірен Роздобудько «Гудзик» та його однойменна екранізація. Особлива увага приділена видозмінам в естетично-інтенціональній системі роману української письменниці під час його кіноінтерпретації. Визначено нові смислові акценти, які набув фільм.

Ключові слова: роман, екранізація, композиція, сюжет, смисл.

Ірен Роздобудько – українська письменниця, поетеса, журналіст, викладач, сценарист. Це досить плідна авторка, якій протягом 2005–2011 років вдалося започаткувати, за визначенням Я. Голобородька, «*власний літературний бренд*» [1, с. 45]. Оцінки літературознавців й читачів щодо художньої прози сучасної письменниці можуть бути неоднозначними, проте всі вони сходяться в одному: на сьогодні Ірен Роздобудько належить до тих популярних українських авторів, чиї твори стають затребуваними на книжковому ринку та вже мають свого постійного читача.

Кінематографічність є однією з домінуючих ознак творчості письменниці. Конкретність і деталь, кадровість і крупноплановість в описах сприяють відтворенню подієвої схеми творів, викликають ефект кіноперегляду. Літературний критик Ганна Улюра звернула увагу на те, що творам Ірен Роздобудько притаманні такі кінематографічні прийоми, як сценарність, монтаж і візуальність [5, с. 148]. Завдяки цим основним характеристикам її романи легко піддаються екранізуванню. Проте наукові матеріали, предметом розгляду яких є кіноінтерпретація прози української письменниці, майже відсутні. Тож дослідження екранізації художніх творів Ірен Роздобудько цілком виправдане й актуальне.

З-поміж художньої прози сучасної письменниці варто звернути увагу на роман «Гудзик», за мотивами якого у 2008 році режисером Володимиром Тихим було знято однойменний фільм. «*Фільм не зовсім такий, як книга, там навіть фінал змінений на більш позитивний*, – поділилася Ірен Роздобудько на прес-конференції напередодні прем'єри. – *Екранізувати книгу слово в слово й непотрібно. Актори вкладають свою енергетику, режисер – своє бачення. Тож книга – лише підґрунтя для фільму*» [2, с. 12].

Авторка наголошує на тому, що фільм варто сприймати окремо від роману. Заради екранізації їй довелося добре переробити книгу. Так, дія роману відбувається в Україні, Америці й Чорногорії. Володимир Тихий попросив залишити у картині одну сюжетну лінію, тому події у фільмі розгортаються в Карпатах і Києві. У результаті численних обговорень врешті-решт народився художній фільм «Гудзик», який на XIII Міжнародному телевізійному фестивалі в Барі (Чорногорія) отримав нагороду за найкращий сценарій у категорії «Телевізійний фільм/Драма».

Щоправда фільм викликав і досить негативну критику. Так, А. Філатов відзначає прісну гру акторів, спрощену сюжетну лінію та хепі-енд [6]. Проте Володимир Тихий поставив позитивну оцінку своїй роботі: «*Фільм відрізняється від книги, це така особливість кіно. Коли вже багато людей прочитали роман, склавши певні образи героїв і вже представляють їх на екрані, тут головне не помилитися і максимально виправдати очікування глядача. Мені здається, нам це вдалося!*» [3].

Щоб виявити специфіку роману «Гудзик» та його екранізації, проаналізуємо видозміни в естетично-інтенціональній системі під час перенесення твору на екран.

Зовнішня форма. У цьому плані варто зауважити, що фільм, на відміну від книги, російськомовний. Глядачів про це попереджали з самого початку, пояснюючи це тим, що українське кіно знімати нерентабельно. Ірен Роздобудько висловила свої міркування щодо цього наступним чином: *«Те, що фільм виходить російською мовою, – це проблема нашої кінематографії. У мене зараз є можливість писати українською, а в молодих режисерів такої можливості немає. Та вони не можуть чекати десять чи п'ятнадцять років, поки така можливість з'явиться. Вони хочуть знімати зараз»* [2, с. 12].

Внутрішня форма. Важливо, що назву фільму не змінили. Письменниця обрала назву, яка доносить до читача/глядача думку про те, що велике щастя або велика трагедія може початися з найменшої деталі, з гудзика, який так легко загубити, а потім дуже важко шукати решту життя. В анотації зазначено, що гудзик може стати певною точкою відліку в житті кожного. Такою є головна думка роману, що перейшла, певною мірою, у його екранізацію.

Сюжет фільму багато в чому ідентичний книжці. Та для того, щоб з'ясувати, у чому полягає різниця між «Гудзиком»-романом та «Гудзиком»-фільмом, розглянемо основні етапи розвитку сюжету. Звернімося спочатку до літературного твору.

Експозиція: Денис, студент-першокурсник кінофакультету, приїхав на відпочинок до Карпат.

Зав'язка: хлопець закохався з першого ж погляду у відому сценаристку – Єлизавету Тенецьку, яка значно старша за нього. Але жінка одразу сказала хлопцю, щоб той забув про їх швидкоплинний роман. Денис зрозумів, що це вже неможливо: *«Я просто відчував, що на мене насувається дев'ятий вал, і найрозумніше, що варто було б зробити – ніколи до неї не наближатися. Але для такого рішення я був занадто молодий»* [4].

Розвиток дії: Денис переслідує Лізу, але вона йому відмовляє. Юнак служить в Афганістані. Одруження з Лікою. Денис дізнається, що мати Ліки – Єлизавета Тенецька: *«Це був... жах, мара, вишкір долі, удар обухом, чортівня, абсурд, маразм, лажса, кінець усьому, смерть ...»* [4].

Кульмінація: сидючи в шафі, Ліка чує гірку правду про кохання чоловіка до її матері та зникає безвісті.

Розв'язка: Ліка стає дружиною американця Джошуа Маклейна, так і не повертається до Дениса.

Ірен Роздобудько у романі вдається до цікавого прийому – обрамлення. Читач одразу потрапляє у 2005 рік, знайомиться з чоловіком, який перебуває у повному розпачі, причини якого ще не відомі. Денис боїться прийти додому, побачити на екрані монітора конвертик з повідомленням, у якому написано: *«Я померла 25 вересня 1997 року...»*. Це одразу інтригує читача: хто помер? І як людина може написати про свою смерть, якщо вона вже померла?

У фільмі етапи розвитку сюжету також чітко виражені.

Експозиція: Денис щойно вступив на сценарне відділення кінофакультету, поїхав відпочити на туристичну базу біля Карпат.

Зав'язка: зустріч Дениса і Лізи, хлопець до нестями закохується у старшу за нього жінку.

Розвиток дії: Ліза виявляється викладачем Дениса; вона категорично відмовляє йому; служба юнака в Афганістані; Денис стає відомим письменником; знайомство з Лікою, одруження.

Кульмінація: Ліка вирішує зробити сюрприз чоловіку. Купує шафу, ховається у ній. Дізнавшись про таємні почуття Дениса до матері, дівчина тікає.

Розв'язка: Денис знаходить Ліку на скелі Прощення. За законами жанру мелодрами фільм закінчується поцілунком.

Екранізація також має своєрідне інтригуюче обрамлення – Денис знайшов гудзик і починає згадувати події минулого. У фіналі ми знову потрапляємо на цей епізод, після якого чоловік їде на пошуки Ліки.

У фільмі Ірен Роздобудько опускає образ американця Джошуа Маклейна, а Ліка і Денис залишаються разом. Тож бачимо, що на рівні експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації книга і фільм майже ідентичні. Проте після зникнення Ліки сюжет дуже різниться. Хоча основні фабульні віхи збережені, в екранізації помічасмо нагромадження окремих деталей, запозичених ззовні тексту, що відчутно впливає на сприймання сюжету. Деякі ж суттєві моменти просто пропущені або змінені.

Прикладом може слугувати епізод перебування Дениса в армії. У романі юнак добровільно перериває навчання задля вступу до армії, бо Афганістан, що став для одних пеклом і цвинтарем, для Дениса виявився порятунком від божевільного кохання. Відчай, повне спустошення юнака передає той факт, що він не бажає повертатися додому: «...В Афгані мене не шльопнули, і я попросився на другий термін, а коли благополучно відбув і його, залишився на третій. На мене дивилися, як на ідіота або – закінченого покидька. Щоправда, я сам відчував себе не дуже нормальним...» [4].

У фільм ці події скоротили. Ми бачимо, як Дениса забирають в армію. Проте не зрозуміло, чи хлопець сам вирішив піти служити, чи батькам просто не вдалося його від цього вберегти. Відчай Дениса передано лише за допомогою короткої фрази юнака: «Мені байдуже, куди відправлять. Нехай навіть у Афганістан. Так навіть краще». Період перебування в Афганістані передано за допомогою швидкої зміни кадрів протягом 18 секунд.

У порівнянні з художнім текстом у кінофільмі образи героїв, їх характери набувають дещо іншого значення. Наприклад, в екранізації історія знайомства Дениса та Лізи подається спрощеною, що має певний вплив на розуміння поведінки Єлизавети Тенецької. Розглянемо спочатку, як відбувалися події у романі. Письменниця зображує декілька зустрічей Дениса та Лізи. Під час першої зустрічі саме Ліза запропонувала Денису піти в гори. Але потім жінка загадково зникає. Друга зустріч відбувається біля басейну. Тільки тоді Ліза називає своє ім'я. Цікаво, що під час першої зустрічі, вона відмовляється назвати своє ім'я: «Яке це має значення? Особливо зараз...» [4]. Це пов'язано з тим, що жінка не сподівалася на наступну зустріч із юнаком.

Неодноразово вони зустрічалися протягом п'яти днів відпочинку – в ідальні, у кінозалі, біля басейну. Весь цей час Денис шукав нагоди зустрітися з Лізою. І нарешті побачив її ім'я в списку групи для походу в гори. Під час походу відбулася остання, найважливіша, зустріч. Ірен Роздобудько показує, що хлопець уже закоханий у Лізу: «Я вже кохав її! Боявся зайвого разу глянути на неї – від цього в мене різало в очах, як від спалаху лампи, ба більше – мене випалювало зсередини вогнище шаленого бажання, я вкривався потом, червонів, трясся, як осиковий лист» [4]. У горах, провівши з Лізою одну-єдину ніч пристрасті, Денис закохався на все подальше життя.

Для розуміння образу Єлизавети важливо також зазначити, що це була друга ніч, які вони провели разом у горах. Під час першою Ліза перервала розмову і лягла спати: «Досить, – сказала Ліза, – давай спробуємо заснути, доки вогнище не вигоріло. Вона дістала зі своєї торбинки светр, натягла його і, скулившись, лягла на купі сіна. Я взяв свою куртку, вкрив її ноги й примостився поруч так, аби, не дай Бог, не доторкнутися до неї» [4].

Повернімося до фільму. Ірен Роздобудько залишила лише одну зустріч героїв. Денис сам вирішує йти з Лізою. Вони приходять до скали прощення, потім губляться у лісі, через що їм доводиться ночувати у знайденому куріні. Помітно, що у фільмі вимальовується дещо інший характер поведінки Лізи. У романі жінка довго вагалася перш ніж піддатися почуттю, одразу попередила, що у неї є дитина, що вона втомилася від життя і їй нічого не потрібно від Дениса: «...своє життя, до якого я звикла, яке не збираюся змінювати жодним чином. Ця хвилина мине, а ти потім почнеш переслідувати мене, чогось вимагати... А я від цього так втомилася. Мені це не потрібно. Розумієш?» [4]. У фільмі Ліза спочатку піддається пристрасті, а вже потім дає юнаку зрозуміти, що для неї це нічого не означає, і зникає.

Суттєвою відмінністю відзначається відверта розмова Дениса і Лізи. Цей епізод показує, наскільки образ чоловіка у фільмі не є ідентичним романному. У книжці Денис

зрозумів свою абсолютну непристосованість до сімейного життя: *«я не міг приходити додому вчасно, не збирався відмовлятися від старих звичок і терпіти не міг звітувати про свої пересування містом»* [4]. Коли Ліку запрошують на щорічне бієнале в Карпатах, Денис вирішує влаштувати «з'ясувальну» зустріч із Єлизаветою. Під час цієї зустрічі Ліза впізнає у Денисі того юнака, з яким вона колись мала короткий роман. Чоловік зізнається їй, що його почуття досі не минули: *«Я любив тебе все своє життя, – ось до чого зводилася вся моя промова, – хто з усіх тих, кого ти зустрічала на своєму шляху, може сказати так само?! Упевнений – ніхто! Адже це божевілля... – пам'ятаєш, так ти назвала свій фільм? – але добровільне божевілля! Всіх я порівнював із тобою, й перед цим порівнянням програвали й тьмяніли навіть дуже гідні жінки... Лізо, я люблю тебе досі...»* [4].

Монолог Дениса у кінофільмі набуває зовсім іншого звучання. Чоловік говорить, що багато років не міг забути Лізу. Але врешті-решт він зізнається, що зараз кохає Ліку. Хоча познайомився з нею тільки тому, що вона сиділа разом з Лізою, але покохав цю дівчину по-справжньому і не збирається йти від неї. Тільки після цих слів Денис нарешті відчуває полегшення.

Отже, у фільмі постає людина, яка не обманювала себе і близьких людей, що змогла ще раз щиро покохати. У романі ж Денис розуміє, наскільки важливою в його житті була Ліка лише після її зникнення: *«Про Лізу я більше не думав. Дивно й дико: Ліка ніби забрала з собою нав'язливу ідею мого життя. Але хіба це мало статися такою ціною? ...»* [4].

Зміст твору. «Гудзик» – це книга про пристрасть, пекельну силу кохання, яке здатна тільки руйнувати людське життя. Проблематика роману досить багатогранна. У творі осмислюються проблеми кохання і зради, віри й брехні, залежності й свободи, пошуку сенсу життя та ін. Зазначені проблеми також представлені у кінофільмі.

У романі наявні численні мотиви, які певним чином реалізуються у фільмі. Так, досить цікавим є мотив вина, яке сприймається як любовний напій. І. Роздобудько надає йому містичності, яка передається за допомогою численних описів: *«Що це було за вино! Перший ковток здався мені розпеченою в'язкою смолою. Солодка та густа лава розтікалася горлом, гарячим потоком пішла далі й омила всі нутроці. У грудях ніби розліплював склеєні крила метелик-махаон...»* [4]. Вино постає певною ниточкою, яка з'єднала долі Дениса й Ліки.

Екранізація має вагому деталь, яку не побачимо у книзі. Це легенда про скелю прощення. На початку фільму Ліза приводить туди Дениса і розповідає легенду, а у кінці фільму Денис саме тут знаходить Ліку. Ліка дізналася про цю скелю від Дениса. Отже, скеля прощення, що репрезентує трагічне кохання, проходить лейтмотивом через увесь фільм. В одному з інтерв'ю письменниця згадує: *«Ще одне диво, яке пов'язане саме з фільмом, в сценарії я придумала скелю «Прощення». Це була мною вигадана скеля. Режисер знайшов схоже місце в Житомирі, там відбувалися зйомки. Після того, як картина вийшла на екран, багато людей стали їздити на цю скелю і просити вибачення один у одного. Я пишаюся, що стала автором цієї легенди»* [3].

Основним прийомом сюжетотворення «Гудзика» є фатальний збіг обставин: для персонажів є вирішальним один-єдиний вчинок, що змінює все життя героїв. Ірен Роздобудько вдало вибудовує ситуативний ряд подій твору за принципом «закономірної випадковості»: Денис одружується з дівчиною, що виявляється донькою жінки, яку він кохав багато років; головний герой випадково натрапляє на світлину Ліки в альбомі для туристів, що слугує йому додатковою підказкою у пошуку дівчини та ін. Частина таких випадковостей також присутня у кінофільмі. Ці сюжетні особливості забезпечують існування цікавої інтриги, вносять мелодраматичні відтінки.

Сенс твору. Хоч назва залишилася незмінною, гудзик у фільмі все ж таки втратив первинний сенс. У романі Ліка перетворила звичайну джинсову куртку на «шедевр», пришила гудзики із мініатюрними зображеннями янголів. Це були улюблені гудзики Дениса, які він застібав, проводжаючи дружину. Цю буденну процедуру перетворено на справжній ритуал: *«Цей янгол тебе обожнює, цей – захистить, цей – убереже, а цей – трохи сердиться... – промовляла вона, поки я возився і застібками»* [4]. Проте у фільмі

ми бачимо звичайний дерев'яний гудзик, до речі, від звичайної кофти героїні. Тож у цьому плані кіноінтерпретація не відповідає романному задуму.

У творах Ірен Роздобудько жінки і чоловіки зазвичай далекі від категорії «щастя». Вони переважно не бувають щасливими ані в індивідуальних, ані в сімейних долях. Це спостерігаємо й в екранізації. І хоча подружнє життя Ліки і Дениса врятоване (про це здогадуємося у кінці фільму), проте стосунки Лізи та її чоловіка остаточно зруйновані. На запитання Дениса «Ти хоча б була щасливою?» жінка мовчки йде.

Книжка на двісті сторінок і плід співавторства режисера Володимира Тихого й сценариста Ірен Роздобудько – речі зовсім різні. Проте, перш за все, треба пам'ятати, що перед нами екранізація за мотивами книги, яка передбачає надзвичайно активне впровадження авторів-кінематографістів у тканину першоджерела.

Роман «Гудзик» і його однойменна екранізація, маючи низку неподібних ознак в естетично-інтенціональних системах, викликають відмінні емоції. Утім, у цьому можна вбачати майстерність Ірен Роздобудько: вона фактично зробила два різні розвитку подій. Це вкотре доводить, що книга стала лише підґрунтям для створення фільму.

Анотація. В статье рассматривается роман Ирэн Роздобудько «Пуговица» и его одноименная экранизация. Особое внимание уделяется видоизменениям в эстетически-интенциональной системе романа украинской писательницы во время его киноинтерпретации. Определены новые смысловые акценты, которые получил фильм.

Ключевые слова: роман, экранизация, композиция, сюжет, смысл.

Abstract. In the article Irene Rozdobudko's novel «The Button» and its eponymous adaptation are considered. Particular attention is paid to changes in the aesthetically-intentional system of the novel of the Ukrainian writer during his film interpretation. The new semantic accents that the film received are determined.

Key words: novel, film adaptation, composition, plot, meaning.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голобородько Я. Українська fashion–література. Тексти і цінності Ірен Роздобудько / Ярослав Голобородько // Вісник НАН України. – 2010. – № 1. – С. 44–50.
2. «Жіночі голоси у вітчизняній літературі»: метод. поради на допомогу популяризації сучас. укр. худож. кн. / Донец. обл. універс. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської; уклад. Н. П. Супрунець. – Донецьк: Сх. вид. дім, 2008. – 24 с.
3. «Пуговица» – один из наших любимых фильмов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://freshproduction.com/uk/pugovica-odin-iz-nashix-lyubimyx-filmov/>
4. Роздобудько І. Гудзик [роман] / Ірен Роздобудько. – Харків: Фоліо, 2007. – 222 с. – Режим доступу : <http://www.rulit.me/books/gudzik-read-185114-1.html>
5. Улюра Г. Театр: помилковість аксіоми / Ганна Улюра // Київська Русь. – Кн. II: Ілюзія. – К., 2006. – С. 144–149.
6. Філатов А. Кіно vs література: українські письменники-кінематографісти [Електронний ресурс] / Антон Філатов // Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/09/26/kino-vs-literatura-ukrajinski-pysmennyky-kinematohrafisty/>

УДК 1751.81.812

ЗООМОРФНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Є. К. Буточкіна, Я. В. Григошкіна

Анотація. У статті розглядаються фразеологізми з найменуваннями тварин англійської та української мов. Фразеологія віддзеркалює національні особливості та уявлення про носіїв мови. Фразеологічні одиниці з найменуваннями тварин представляють великий прошарок лексики. В англійській та українській мовах лексичні одиниці належать до споконвічної лексики, яка позначає здавна відомих людині тварин. Серед них зустрічаються найчастіше фразеологізми з компонентом cat «кіт», dog «собака», horse «кінь», bear «ведмідь», bird «птаха», goose «гусак». Досліджуючи фразеологізми з зоонімами, можна виокремити 3 семантичні групи, які характеризують позитивні і негативні риси людини, та фразеологізми, які позначають